

Centralstyrd elhandel knappast rätt väg att gå

Svenska Dagbladet den 27 december 2018

Elpriserna har under hösten nått sina högsta nivåer på tio år och Svenska Kraftnät har till och med varnat för elbrist i vinter. En förklaring som ofta nämns är de låga nivåerna i vattenmagasinen som skapat brist i produktionskapaciteten. I maj var situationen den omvända. Då var Svenska Kraftnät tvungna att be kärnkraftverket i Ringhals att stänga ner sin produktion till följd av den onormalt höga produktionen av vatten- och vindkraft.

Allt detta sker samtidigt som branschaktörer varnar för att kapacitetsbristerna i elnätet är så allvarliga att de riskerar påverka investeringar och klimatomställning. Man kan undra om elmarknaden inte klarar av att säkerställa att produktion finns på rätt ställe i rätt tid? Vore det kanske bättre med en mera centralstyrd elförsörjning?

På avreglerade elmarknader säljs den mesta elen som produceras på spotmarknaden dagen före leverans. Det finns två sätt att organisera spotmarknaden. Norden och övriga Europa har decentraliserade elmarknader. Här anger producenterna hur mycket el de önskar leverera inom ett större elområde, men bestämmer själva vilka anläggningar som ska producera elen. Elmarknaderna i USA har i stället centraliserade spotmarknader. Där är det systemoperatören (motsvarande Svenska Kraftnät i Sverige) som hanterar elbörsen och som bestämmer hur mycket och när varje anläggning ska producera. Dessa beslut bygger på detaljerad information från producenterna om kostnaderna för varje enskild produktionsanläggning och på information om kapaciteten i elnätet.

I idealfallet – när den detaljerade informationen från elproducenterna är korrekt och fullständig, informationsutbytet sker kostnadsfritt och utan fördröjning – är centraliserade elmarknader tveklöst effektivast eftersom resurserna fördelas precis dit elbristen är som störst. Men det är inte konsumenterna som får dessa effektivitetsvinster, utan energibolagen själva. Anledningen är att utöver kostnaden för den el som levereras ut på nätet, betalar systemoperatören kompensation till energibolagen för deras kostnader i samband med bland annat när anläggningarna startas och går på tomgång. Genom att överdriva sina kostnader kan bolagen få systemoperatören – i förlängningen kunderna – att betala mera för elen totalt sett, än vad de skulle gjort på en decentraliserad marknad. Därför är det inte säkert att investeringar i exempelvis elintensiv industri skulle gynnas av en övergång till en centraliserad elmarknad.

Ett annat problem är att det vanligtvis är kostsamt och tidskrävande att bearbeta information. Därför är det sällan möjligt att ge helt korrekta beskrivningar av produktionskostnaderna, i alla fall för särskilt komplicerade processer som gaskombikraftverk eller en serie vattenkraftverk placerade utmed en älv. Detta talar i så fall för decentraliserade elmarknader där bolagen i stället löser optimeringsproblemen internt med hänsyn till marknadspriserna.

På en decentraliserad och konkurrensriktig spotmarknad lägger producenterna bud som utöver den rörliga kostnaden även inkluderar tomgångs- och startkostnader. Detta budgivningsformat är alltså trubbigare än på centraliserade elmarknader. Däremot blir produkten som säljs standardiserad och kan enkelt handlas i den efterföljande intradaghandeln. Företagen kan då uppdatera sina produktionsplaner i takt med att de får uppdaterad information, till exempel nya prognoser om den

väderkänsliga vindkraftproduktionen. På centraliserade elmarknader är kontinuerliga uppdateringar mycket svårare då det inte finns etablerade intradagsmarknader. I stället sker uppdateringar i ett mycket sent skede, alldeles före leverans, vilket försvårar anpassningen till nya omständigheter. Detta är huvudproblemet med centraliserade elmarknader och det är ett problem som kommer att öka i takt med att mer vindkraft kommer in i systemen.

Svårigheten för många decentraliserade elmarknader är att spot- och intradagsmarknaderna inte tar tillräcklig hänsyn till överföringsbegränsningar i elnätet. Konsekvensen blir att några producenter behöver ändra på sina produktionsplaner alldeles innan elen ska levereras för att undvika att elnätet överbelastas. Dessa sena justeringar är onödigt dyra och ineffektiva. På centraliserade elmarknader har man inte samma problem, eftersom alla överföringsbegränsningar beaktas redan på spotmarknaden.

Med detta sagt är det rimligt att elmarknaden tar större hänsyn till flaskhalsarna under spot- och intradaghandeln än vad som sker i dag. Ett sätt att åstadkomma detta är att öka indelningen i elområden, så att elpriserna tillåts att variera beroende på var i systemet det finns elbrist. Detta gäller särskilt för övriga Europa, där de flesta länderna bara har ett elområde per land. Ny forskning visar att det finns konkurrensmässiga fördelar med att ha flera elområden endast för producenterna, medan alla kunder betalar samma enhetliga elpris, precis som i USA. Detta borde även göra en elområdesindelning mer politiskt acceptabel. Elområdesreformen i Sverige år 2011 mötte stort motstånd från framför allt elkonsumenterna, som menade att det är orättvist att kunder ska betala olika elpris beroende på var man bor i landet.

Europa bör dra lärdom från centraliserade marknader i USA när det gäller hanteringen av flaskhalsar i elnätet. Men vi ser inte att det finns fog för att övergå från en decentraliserad nordisk marknad till mer centralstyrning. Detta gäller särskilt eftersom andelen väderberoende förnybar elproduktion, exempelvis vindkraft och solkraft, av allt att döma kommer att fortsätta öka under överskådlig tid.

Pär Holmberg

Thomas Tangerås